

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ І ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Під такою назвою 15–16 травня 2014 року за ініціативи кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (КНЕУ) і під егідою Міністерства освіти і науки України і Всеукраїнської асоціації політичної економії (ВУАПЕК) у КНЕУ відбулася Міжнародна науково-практична конференція, присвячена проблемам розвитку інституційного поля предмета досліджень сучасної економічної теорії в умовах збагачення й ускладнення форм економічної співпраці країн і регіонів планети, якісної трансформації технологічного способу виробництва й основного його елемента – людини.

Із вступним словом до учасників конференції звернувся ректор університету акад. НАНУ **А.Павленко**. Він привітав учасників конференції з важливою подією в житті української економічної науки, зазначивши потужне зростання інтересу наукової громадськості, політиків, великого бізнесу до економічної теорії, поза розвитком якої досягнення стратегічних цілей економічної політики держави є неможливим. А.Павленко презентував присутнім фундаментальну працю українських і російських учених "Політична економія: минуле, сучасне, майбутнє"¹, в якій провідними економістами-теоретиками досліджено актуальні проблеми розвитку економічної науки і господарської практики.

Особливістю конференції стало те, що на ній уперше за часи існування незалежної України було підбито підсумки наукової праці вітчизняних економістів-теоретиків.

Спеціальна конкурсна комісія Всеукраїнської асоціації політичної економії під керівництвом директора Інституту економіки та прогнозування НАН України В.Гейця оцінила якість і перспективність теоретичних розробок у галузі економічної теорії, що знайшли своє відображення в монографіях, підручниках і навчальних посібниках в останні десять років. Співголова ВУАПЕК д-р екон. наук В.Тарасевич оголосив прізвища переможців конкурсу.

У номінації "Найкраща монографія"

Гран-прі одержали:

- колектив авторів (під керівництвом А.Гриценка) монографії "Ієрархія і мережі в інституціональній архітектоніці економічних систем";
- М.Зверяков за монографію "Теоретичні проблеми формування національної економічної системи";

¹ Политическая экономия: прошлое, настоящее, будущее / под ред. В.Гейца, В.Тарасевича. – К.: ЦУЛ, 2014. – 1056 с.

– К.Вальтух за монографію "Відтворення і ціноутворення".

Диплом першого ступеня:

– М.Войнаренко за монографію "Кластери в інституційній економіці";

– П.Єщенко, А.Арсеєнко за монографію "Куди рухається глобальна економіка у XXI столітті";

– С.Степаненко, Л.Яковенко за монографію "Трансформація відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки";

– Ю.Ущатовський за монографію "Ідеї інституціоналізму в економічній думці України XIX – початку XX століть";

– колектив авторів (під керівництвом В.Чекмарьова) циклу праць політико-економічного характеру.

Диплом другого ступеня:

– В.Лебедева за монографію "Економічна теорія зміни діяльності";

– Г.Пилипенко за монографію "Інституціональні чинники співвідношення державної та ринкової координації економічної діяльності";

– В.Небрат за монографію "Еволюція теорії державних фінансів в Україні";

– Ю.Пилипенко за монографію "Технологічна структура національної економіки: теорія, практика та регулювання".

Диплом третього ступеня:

– О.Москаленко за монографію "Теорія і модель випереджаючого економічного розвитку в системі суспільних стратегічних потреб";

– А.Маслов за монографію "Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення";

– колектив авторів (під керівництвом Р.Пустовойта) монографії "Розвиток України в контексті актуальних соціально-економічних проблем";

– В.Білоцерківець за монографію "Нова економіка: зміст та еволюція".

У номінації "Найкращий підручник"

Гран-прі одержали:

– Ю.Зайцев, В.Савчук за навчальний посібник "Сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень).

Диплом першого ступеня:

– колектив авторів (під керівництвом В.Рибалкіна і В.Бодрова) підручника "Політична економія";

– колектив авторів (під керівництвом П.Лемещенка) навчального посібника "Сучасна політична економія";

– колектив авторів (під керівництвом В.Тарасевича і Ю.Петруні) підручника "Історія економічних вчень".

Дипломи лауреатам урочисто вручив голова ВУАПЕк акад. НАН України **В.Геєць**.

Після завершення процедури нагородження він виступив із доповіддю, в якій висвітлив основні проблеми, ризики і суперечності економічного розвитку сучасної України, окреслив імовірні варіанти виходу з системної економічної та політичної кризи країни і переходу до сталого розвитку. В.Геєць ознайомив присутніх із своїм поглядом на причини можливих ризиків і умови забезпечення переваг у процесі інтеграції України у глоба-

льний простір, зазначив необхідність поглиблення аналізу принципів, засад та інституційних форм взаємодії України з міжнародними наднаціональними об'єднаннями й організаціями.

На пленарному і секційних засіданнях було заслухано близько 60 доповідей представників теоретичної економічної думки з усіх регіонів України, а також учених із Чехії, Словаччини, Хорватії, Росії. У своїх виступах учасники конференції довели до присутніх результати своїх творчих пошуків щодо розв'язання актуальних проблем, пов'язаних із розвитком теоретичної економічної науки, а також її впливом на формування сучасної парадигми і мотивації економічного життя суспільства.

Зокрема, **А.Гриценко** (чл.-кор. НАНУ, Інститут економіки та прогнозування НАНУ) у доповіді "Структура предмета і методу економічної теорії" розкрив об'єктивну зумовленість предметної та методологічної специфіки політичної економії, мікро-, макро- та інституційної економіки історичним розвитком системи економічних відносин, вихідною основою якої є сумісно-розділена праця. Він відзначив складність визначення предметної специфіки у процесі пізнання закономірностей і форм економічного розвитку, що пов'язано, на його думку, з надвисокою спеціалізацією знань – економісти, які вивчають різні проблеми і використовують різну методологію, іноді не розуміють один одного через суттєві відмінності у використовуваному категоріальному апараті та предметі досліджень.

Неможливість оброблення інформаційного потоку, з одного боку, і його глобальний характер і доступність – з іншого, призводять, на думку вченого, до утворення своєрідних мереж наукового, напівнаукового і квазінаукового знання і відповідних співтовариств. Разом із розширенням потоку економічних знань, переплетінням наукових і ненаукових підходів розвивається критерій наукового знання. Особливо гостро це виявляється в пострадянських країнах, що йдуть шляхом демократичного розвитку і формування ринкової економіки.

Економічна наука, зазначає доповідач, зародилася як політична економія, яка своїм історичним завданням визначила відкриття за зовнішніми, видимими формами економічних явищ і процесів їх внутрішньої сутності та знаходження таким чином адекватних способів впливу на них. Оскільки висхідним економічним відношенням, яке історично розгортається в систему економічних відносин, є сумісно-розділена праця, остільки предмет політичної економії можна визначити як систему сумісно-розділених відносин з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання благ. Ця система формується історично й у розвиненому вигляді являє собою певну цілісність.

У процесі розвитку сумісно-розділеної праці розвиваються і відокремлюються й моменти розділеності, й моменти сумісності, зберігаючи при цьому свою внутрішню єдність. Якщо конкретні форми втіленості сумісно-розділеної економічної діяльності розглядати з боку розділеності, то утворюється мікроекономічна проблематика і мікроекономіка як складова економічної теорії. Політекономія, таким чином, розвивається по одній своїй лінії в мікроекономіку. Як і в будь-якому розвитку, мікроекономіка, на думку А.Гриценка, заперечує політекономію, оскільки зосереджується

на стороні розділеності, на окремих суб'єктах і процесах і не включає у свій предмет сторону сумісності, але водночас доповнює політекономію вивченням функціонування розділених і відокремлених форм економічних явищ і процесів. Проте разом із виключенням із свого предмета співвідношення розділеності та сумісності вона виключає зі свого методу діалектику, яка з самого початку властива сумісно-розділеним відносинам. Тим самим мікроекономіка перетворюється на формальну, функціональну науку. Вона допускає граничний ступінь формалізації, застосування математичних методів, домагаючись таким чином нових наукових результатів. Але якщо економічна система раптом зазнає сутнісних (не формальних) змін, виявиться нездатність мікроекономіки в рамках власного предмета і власної методології розв'язувати нові завдання. Неминучим стає вихід (повернення) до політекономії як своєї історичної та логічної основи, щоб через пізнання сутності змінених явищ і процесів повернутися до свого (функціонального) предмета й унести в нього необхідні корективи. Те саме можна сказати про макроекономіку, яка виростає з відокремлення моменту сумісності, та інституційну економіку, що формується на базі відокремлення моменту тотожності сумісності та розділеності економічних відносин. Таким чином, мікроекономіка, макроекономіка й інституційна економіка спираються на політичну економію як свою основу.

Відокремлення відносин розділеності, сумісності та тотожності спільності й розділеності у процесі історичного розвитку сумісно-розділеної праці, що відбивається у відокремленні предметів відповідно мікроекономіки, макроекономіки та інституційної економіки, неминуче передбачає і відносне відокремлення їх методів. Діалектичне сходження від абстрактного до конкретного як базовий метод політекономії формалізується, локалізується в окремих складових і втілюється в окремих методах. Для мікроекономіки базовим методом стає локалізація, для макроекономіки – агрегування, для інституційної економіки – фракталізація. Різні методи взаємодіють, поєднуються у процесі розв'язання пізнавальних завдань. Поєднання методології локалізації та фракталізації в рамках політекономії або, що те саме, використання мікроекономічних та інституційних підходів до пізнання сутності окремих явищ і процесів набуває форми локальної політекономії (політекономії праці, багатства, влади, знаку, розвитку, щастя тощо). А поєднання методів агрегування та інституційних підходів у рамках політекономії, що дозволяє відтворити весь процес історичного розвитку економічних систем загалом, набуває форми глобальної політекономії.

Оскільки основою мікро-, макро- та інституційної економіки (а отже, і всієї системи конкретно-економічних наук, функціональних, структурних, кількісних та інших складових, що відокремилися) є політична економія, а її методом – метод діалектичного сходження від абстрактного до конкретного, остільки цей метод стає основою всієї системи економічного знання. Проте, виконуючи роль загального методу, він неминуче має спиратися на свою протилежність – часткові (окремі) методи й еkleктичний підхід, який не ґрунтується на логіці та закономірностях, а відображає реальність в емпіричній і випадковій формах, що поєднує різні частини ззовні й дає вихід за межі логіки – до врахування всього багатства реальної дійсності,

в тому числі її нелогічності. Цей підхід також показує, що існування трьох основних сучасних напрямів економічної думки (неокласики, кейнсіанства та інституціоналізму) є не випадковим історичним явищем, а має глибокі корені у внутрішній структурі вихідного економічного відношення, яким є сумісно-розділена праця.

Д-р екон. наук **В.Тарасевич** (Національна металургійна академія України, Дніпропетровськ) у доповіді "Про цивілізаційно-національний вимір економіко-теоретичного знання" розкрив актуальні проблеми діалектики загального й особливого в економіко-теоретичному знанні, визначив універсальні характеристики його структури і генезису, цивілізаційно-національну специфіку основних компонентів. Зокрема, доповідач зазначив, що досвід українських реформ переконує в порівняльній неефективності економічної політики, заснованої на теоріях, вирощених на іншому цивілізаційно-національному ґрунті. Учений упевнений, що беззастережне дотримання неоконсервативно-монетаристських установок Вашингтонського консенсусу є для національної економіки багато в чому кризогенним, натомість відхилення від них каталізує її зростання. На його думку, метод спроб і помилок підтверджує відомий *імператив*: конкурентоспроможна й ефективна економічна політика передбачає спірання, насамперед, на національну науку і критичне засвоєння світового досвіду. Проте, вважає вчений, з огляду на сучасні глобальні виклики в нашій науці відчувається дефіцит вивчення діалектики загального й особливого в економічному знанні. Саме тому, на його думку, *базовий блок* будови сучасного економічного теоретичного знання має бути репрезентований не тільки звичними для класичної та не-класичної науки онтологічним і гносеологічним компонентами, а й аксіологічним і праксеологічним, які диктує постнеокласика.

Онтологічний компонент економічного теоретичного знання багато в чому є похідним від економічної сфери універсуму в її взаємозв'язках з іншими сферами (екологічною, соціальною, духовною, політичною), *гносеологічний* – від стану й еволюції науки і наукової діяльності, *аксіологічний* компонент детермінований етосом суспільства і науки, а *праксеологічний* – процесом і умовами наукової діяльності та практичного застосування її результатів. У сучасних умовах, підкреслює автор, вказані компоненти базового блоку будови економічного теоретичного знання є самоцінними й у цьому сенсі рівноцінними. Їх ранжування за ступенем значущості може бути продиктоване, здебільшого, специфікою об'єкта і предмета наукового дослідження, його цілями і завданнями. Ігнорування того чи того компонента контрпродуктивно у будь-якій науковій ситуації.

В.Тарасевич проаналізував цивілізаційно-національну специфіку універсальних компонентів економіко-теоретичного знання. Зокрема, він зауважив, що специфіка культури тієї чи тієї світової цивілізації неминуче відбивається на її економіці та відповідному економічному знанні, хоча цей вплив є не стільки прямим, скільки опосередкованим, тому що в цивілізаційній культурі вербально-теоретичний прошарок аж ніяк не домінує. "Посередниками" виступають філософські засади культури, картина світу, а також етос науки. Проте за будь-яких умов цивілізаційно-національне

начало відбивається в усіх складових економічного теоретичного знання, надаючи їм особливого колориту.

Оскільки, на думку вченого, саме православ'я, що еволюціонує (в релігійному і/або секуляризованому вигляді) і толерантно взаємодіє з іншими релігіями, формує духовно-культурний і протоінституційний фундамент східнослов'янсько-православно-євразійської цивілізаційної спільності, західним форпостом якої є Україна, а також родові підвалини українського національного характеру, остільки воно надає вітчизняній фундаментальній економічній науці цивілізаційно-національного виміру, впливає на всі складові економіко-теоретичного знання. Суб'єктивний ідеалізм, тим більше соліпсизм, ніколи не був впливовою філософською течією в Україні саме через "несуб'єктивність" української ментальності. Звичайно, застерігає вчений, остання не є вільною від примітивного колективізму общинного типу, коли особистість із самого початку перебуває в заздальгідь заданих суспільних умовах, які вона не має права і сил змінити, а тому змушена змиритися і терпіти. Проте вже починаючи з періоду козацтва відчутною стає тяга до колективу, що утворюється в результаті взаємодії вільних особистостей, здатних добровільно пожертвувати частиною своєї незалежності на користь суспільства, а за певних обставин безвідмовно підкоритися його волі. Відповідно ускладнюється і секуляризована соборність. Українська соборність рівною мірою протистоїть і ортодоксальному індивідуалізму "я", і примітивному колективізму безособистісного "ми". Вона передбачає не формальну рівність перед законом, а духовну єдність, не протиставлення себе іншим як спосіб самоствердження, а збирання точок зору.

Отже, робить висновок В.Тарасевич, православна ідея рівності є значно багатшою за відомий західний принцип рівності можливостей. Її виток – рівність усіх перед Богом, а один із наслідків – рівність у праці та привласненні засобів, умов і процесу виробництва. Співпрацівники-співвласники – рівні, але не однакові. Звідси зрозумілою є увага вітчизняних дослідників до форм суспільної власності, незважаючи на відверту апологетику приватної власності. У сучасних умовах досить актуальною уявляється проблематика взаємодії приватного і суспільного начал єдиного процесу привласнення умов, засобів, процесу і результатів економічної діяльності.

На завершення свого виступу В.Тарасевич підкреслив, що саме спираючись на такі методологічні підходи дозволило М.Туган-Барановському розробити варіант синтезу теорії трудової вартості та теорії граничної корисності, М.Кондратьєву – об'єднати статику і динаміку, телеологію і генетику економічних процесів, Є.Слуцькому, В.Дмитрієву, Л.Канторовичу – піднятися на світові вершини економіко-математичного моделювання. Отже, робить висновок вчений, багатючий потенціал цивілізаційно-національної ідентичності поки що задіяний вітчизняною фундаментальною економічною наукою лише частково. Перехід наукового економічного співтовариства від некритичного сприйняття і використання досягнень західної науки до активного і послідовного розроблення вітчизняної теорії, яка б спиралася на власні цивілізаційно-національні засади і відповідні

досягнення наших попередників і вчителів, у поєднанні з відкритою творчою взаємодією зі світовою наукою має бути прискорений. Це завдання постає не лише перед науковим економічним співтовариством, а і перед державою, громадянським суспільством, вітчизняним підприємництвом.

Ю.Зайцев (д-р екон. наук, КНЕУ) свою доповідь "Рушійні сили цивілізації та економічний розвиток: особливості дослідження і використання" присвятив виявленню і характеристиці субстанційних інституційних форм функціонування цивілізацій, аналізу впливу цих форм на динаміку і якість економічного розвитку. Він розкрив специфічні особливості парадигми дослідження цих проблем, пов'язані, насамперед, із тим, що й економічна система, і система цивілізаційна суть форми існування єдиної багатовимірної системи – суспільства (метасистеми), яка, за визначенням дослідників, "має більше ніж одну структуру, функцію або процес", отже, припускає наявність, постійне поглиблення і збагачення взаємозв'язків і взаємозалежностей цих структур. Об'єктивна природа багатоструктурності в архітектоніці суспільства вимагає, на думку доповідача, від представників сучасної економічної теорії звернення у процесі виявлення ефективних форм мотивації економічного розвитку до найрізноманітніших (у тому числі неекономічних) підходів.

Цивілізаційний підхід у сукупності неекономічних підходів посідає, на думку доповідача, одну з провідних позицій, оскільки дозволяє розглядати весь спектр специфічних прямих і зворотних зв'язків, які можуть містити в собі "ментальні" цивілізаційні моделі економічного розвитку держав і регіонів, навіть в умовах сучасних тенденцій анігіляції різноманітності світу. У цьому контексті надзвичайно плідною і конструктивною залишається філософія методології економічних досліджень, запропонована С.Булгаковим, який ще на початку ХХ століття прогнозував вихід економічного життя з жорстких рамок детермінізму, оскільки господарство, якщо його розглядати як творчість, є і психологічним феноменом, і явищем духовного життя, як, власне, й інші види людської діяльності². Отже, саме духовна культура формує особливості ставлення до праці, до природи, ресурсів, цілей економічної діяльності та ціннісних орієнтирів у спілкуванні між громадянами країни та іншими народами.

Ю.Зайцев згадав і засадничі принципи дослідження взаємозв'язку між цивілізаційним і економічним розвитком, сформульовані всесвітньо відомим філософом В.Ільїним, який зазначав, що "...формуванню теоретичного світу в разі відправлення від "духовності" сприяє використання не знеособлених концептів ("лад", "уклад", "клас"), а категорії гуманітарної тотожності людства, під якою розуміється кристалізована в адаптації система раціональної кооперації людей, зав'язана на загальнозначущі засоби комунікації та інтеракції"³. Тобто, на думку доповідача, цивілізаційний підхід передбачає, перш за все, виявлення сукупності певних загальнолюдських цінностей і вже на цій основі аналіз специфіки форм їх прояву, функціонування, використання в усіх сферах суспільного життя народу чи народів. Зокрема, матеріальна і духовна культура будь-якої локальної

² Булгаков С. Философия хозяйства. – М., 1990.

³ Ильин В.В. Философия истории. – М., 2003. – С. 26.

цивілізації сприяє формуванню певної соціальної структури суспільства і тим самим безпосередньо впливає на принципи та інституційні форми виробництва, розподілу і привласнення продукту. Культура як явище і необхідна умова існування і розвитку цивілізації може породжувати ефективні інструменти конструктивного впливу на динаміку економіки, економічного життя, створюючи адекватний потребам економічного і суспільного розвитку стан "формаційно-цивілізаційного резонансу" (відповідну культуру виробництва, етику бізнесу, конструктивні ціннісні орієнтири діяльності суб'єктів виробництва) і таким чином формуючи культурний капітал цивілізації й водночас суперечливі інституційні форми існування суспільства – "гламурний капіталізм", виробництво, спрямоване, здебільшого, на споживання так званих трендоїдів, або, що ще гірше, цінностей, які несуть пряму загрозу існуванню як окремих цивілізацій, так і глобальної людської цивілізації.

Такий різновид матеріальної культури, як культура техногенна, яка виникає і розвивається у процесі формування інтелектуальної економіки, також несе загрози існуванню всіх сучасних цивілізацій, людської цивілізації в цілому, оскільки не вимагає ні всебічно освічених людей, ні забезпечення через культурне поле непорушності історичного ментального зв'язку поколінь, формує умови та інструменти заміни такого зв'язку на певні сурогати, необхідні владним структурам для збереження своєї влади, утримання і використання народу в системі координат власних потреб та інтересів.

Специфіка магістральних шляхів розвитку духовної культури народів, країн, цивілізацій, зазначив Ю.Зайцев, безпосередньо впливає не тільки на інтелектуальний зміст праці, межі його застосування, які визначають можливості інноваційного розвитку людини, бізнесу, національної економіки, а й на визначення стратегічних цілей економічного і суспільного розвитку, характер засобів (інструментів) їх досягнення, сутність мотивів і стимулів виробничої та економічної діяльності, етику відносин між суб'єктами господарської діяльності всередині окремого цивілізаційного поля і за взаємодії різних цивілізацій.

Таким чином, дослідження сутності рушійних сил цивілізацій і цивілізаційних факторів економічного розвитку дозволяє говорити про єдність їх субстанційних, глибинних форм для всіх без винятку локальних і глобальних цивілізацій, серед яких провідну роль відіграють праця, культура і паціонарність народу. Саме існування безперервних у часі та просторі системних зв'язків і залежностей між указаними субстанційними формами функціонування цивілізацій у різних їх модифікаціях залежно від умов і завдань історичного етапу розвитку народу, нації, людства забезпечує умови і поле формулювання стратегічних цілей і завдань даної цивілізації, їх досягнення на основі принципу: "цивілізація, яка експлуатує, але не культивує, не має майбутнього".

Ю.Зайцев підкреслив, що всі економічні концепції, теорії на всіх етапах свого розвитку не тільки несуть у собі загальнолюдське уявлення про закономірності економічного розвитку господарських систем, а і відображають рівень і специфіку розвитку культурного поля в рамках тієї чи

тієї країни, тієї чи тієї цивілізації. Саме тому так часто чудово виписані вченими інших країн концептуальні моделі, поради щодо діяльності національних урядів, їх економічної політики не приживаються на національному економічному полі держав, яким їх пропонують. Адже врахувати цивілізаційний менталітет окремого народу, його духовно-культурну специфічну особливість дуже складно, так само складно механічно використовувати систему мотивів і стимулів, виписану на стороні. XXI століття, зазначає вчений, – це не просто час інноваційних технологій та інноваційних економік, у першу чергу це час вибору магістральних пріоритетних напрямків розвитку духовної культури народів, суспільств, поза якими всі технічні досягнення людства стають безглуздими, а перемоги в конкурентній ринковій гонці – "пірровими".

Виступ **В.Савчука** (чл.-кор. НАНУ) "Сучасна політична економія й економічна теорія політики" стосувався проблем розвитку сучасної політичної економії та такого важливого її розділу, як економічна теорія політики. Здійснена дослідником систематизація методологічних взаємозв'язків політичної економії та політології дозволила досліднику виокремити таку спільну предметну складову, як аналіз впливу груп з особливими інтересами на поведінку держави. Це дало підстави зробити висновки щодо методологічних засад розвитку сучасної політичної економії в напрямку диференціації та поглиблення досліджень перерозподільного впливу груп політичного тиску в умовах постсоціалістичної трансформації. Як зауважив В.Савчук, саме в такий спосіб відкриваються широкі можливості для дослідження сучасних еволюційних процесів соціально-економічних систем.

У доповіді **П.Єщенко** (д-р екон. наук, КНУ імені Тараса Шевченка) "Крах неоліберальної парадигми і гіпотези майбутнього світоустрою" охарактеризовано проблеми адекватності сучасної економічної теорії потребам економічного і соціального розвитку, пошуку шляхів засвоєння економічних знань студентами вищої школи, представниками бізнесу, політиками.

У науковому середовищі, наголосив доповідач, дедалі більше визнають неадекватність ортодоксальної економічної теорії викликам часу. Реальні проблеми нинішньої економіки лежать у твердженні стандартної економічної теорії про те, що нерегульовані ринки нібито ведуть до ідеальних соціальних результатів. Точаться дискусії щодо необхідності розроблення нової соціально-економічної моделі розвитку суспільства. Проте альтернативні моделі ще не знаходять підтримки в університетських і ділових колах, у коридорах влади і засобах масової інформації.

Одна зі складових формування нового бачення суспільства, підкреслив учений, зводиться до того, що об'єктом економіки має стати людина, а не прибуток. Перехід до такої моделі можливий на базі нової парадигми, тобто зміни теоретичних поглядів на закони розвитку суспільства й економіки. Адже парадигми, які використовують у господарській практиці останні 40 років, не дозволяють розкрити сутнісні характеристики і рушійні механізми світової економіки, як і співвідношення сил провідних економічних центрів. Більше за те, вони спрямовані не на оновлення моделей економічного розвитку, а на їх консервацію з усталеними відносинами

власності та характером привласнення. Отже, сучасна економічна наука нерідко перетворюється на ідеологічне марнослов'я, яке професори несуть в аудиторії студентам. Більшість політиків, керівників і економістів, які володіють іноземними мовами і математичними методами аналізу, не навчені самостійно мислити і теоретично відтворювати реалії життя. Відсутність у фахівців не тільки глибоких, а й елементарних економічних знань позбавляє їх можливості самостійно оцінювати економічні явища й ухвалювати рішення, адекватні викликам часу. Багато підручників з економічної теорії є суто школярськими. Вони лише фіксують явища (та ще й у догматичній формі), але уникають питань, чому існують ці явища, як вони виникають, еволюціонують тощо. Натомість саме на пошуку відповідей на ці питання мають будуватися підручники з теорії. І причини цього слід шукати як у самих підручниках, так і у власне економічній теорії, її структурі.

Д-р екон. наук **В.Фещенко** (КНЕУ) в доповіді "Трансформація предметного поля досліджень дисципліни "Сучасні економічні теорії" в умовах становлення постнекласичної науки" зосередила увагу на питаннях сутності, причин і напрямків змін у предметі дисципліни "Сучасні економічні теорії", а також на з'ясуванні основних критеріїв виокремлення останньої з цілісного теоретичного знання сучасної економічної думки.

Дослідниця підкреслила, що, виступаючи відбиттям господарських відносин людей, економічна наука зазнавала змін, насамперед, під дією трансформацій у господарській сфері суспільного розвитку. Поряд із цим вона мала власну логіку розвитку, що вибудовувалася під впливом не лише економічних реалій, а й інтелектуально-культурного середовища кожної історичної епохи, розвитку філософських знань і досягнень суміжних галузей науки, збагачення методологічного інструментарію економічних досліджень, пріоритетів аналізу тощо.

Сучасна економічна теорія, на думку В.Фещенко, є динамічною і пронизує дедалі нові сфери життя суспільства. Її методологія суттєво збагачується за рахунок залучення до економічного дослідження методів і принципів міждисциплінарного, системного, процесного аналізу, економіко-математичного моделювання, ідеальних типів, поєднання економічного і соціологічного аналізу, компаративістики.

Актуальні проблеми функціонування і розвитку сучасної економіки розкриваються крізь призму їх вивчення представниками різних *напрямів, течій та шкіл економічної думки* (домінуючих і альтернативних, ортодоксальних і неортодоксальних, консервативних і радикальних); з позицій різних методологічних принципів і методів наукового пізнання, потреб економічної практики і необхідності вдосконалення механізмів господарювання.

Отже, робить висновок автор доповіді, сучасна економічна теорія, трансформуючись під впливом господарських змін у суспільстві, істотно розширює власне предметне поле, розвиває методологію аналізу, виступає потужним джерелом прогностичних ідей. Її вивчення є важливою складовою навчального процесу у вищій школі. Сучасна економічна думка як фундаментальна наука сприяє розширенню світогляду студентів, є основою глибшого розуміння ними багатогранності предмета економічної теорії та націлює на використання отриманих знань на практиці.

Канд. екон. наук **В.Павлат** (Університет фінансів і адміністрування, Прага, Чехія) виступив із доповіддю "Обрані проблеми міждисциплінарної методології, що застосовується в економічних дослідженнях". Він розглянув питання вибору і застосування відповідного (і найефективнішого) методу розв'язання економічних дослідницьких завдань на основі міждисциплінарного підходу, розкрив окремі аспекти цього підходу в галузі економіки і фінансів, його переваги і хиби. Автором доповіді було запропоновано для обговорення практичні питання використання міждисциплінарних досліджень на основі досвіду двох дослідницьких груп Інституту фінансів і адміністрування у Празі.

У своїй доповіді "Випереджаючий економічний розвиток: верифікація цивілізаційною дискретністю й уніфікованістю" канд. екон. наук **О.Москаленко** (КНЕУ) охарактеризувала сучасні форми і типи економічного розвитку та їх зв'язку з особливостями функціонування різних локальних і загальнолюдської цивілізації.

На думку дослідниці, наукова проблематика цивілізаційних чинників економічного розвитку західної цивілізації стала сьогодні особливо актуальною у прагненні надати відповідь на запитання про причини нерівномірності економічного розвитку, проблеми багатства і бідності у світовій економіці. Вона порівняла західну і східну цивілізації в напрямку верифікації логіки і принципів випереджаючого економічного розвитку, довела практичну значущість і виокремила сутнісні ознаки випереджаючого економічного розвитку: висока динаміка інноваційної активності, стрімка зміна основних макроекономічних показників за рахунок ендогенних проривів у державному управлінні, технологічного стрибка, глибокого розуміння законів ринку, науково обґрунтованої політики держави, за функціонування яких конкурентна діяльність дозволяє перевершити "зусилля інших" щодо задоволення потреб ринку і суспільства. Доповідачка наголосила на тому, що випереджаючий економічний розвиток не заперечує інші форми економічного розвитку (сталій, наздоганяючий, прискорений, відтворювальний), перебуваючи з ними в діалектичному взаємозв'язку.

Авторка виступу доводить об'єктивну потребу держави за умов глобальної нестабільності в моделі випереджаючого розвитку. Економічна історія демонструє, що розвинені країни в економічному розвитку випереджали інші країни. Це означає, що вони діяли на основі відмінних від інших методів і алгоритмів економічної, наукової та міжнародної торговельної політики, способів міжнародної конкуренції, використовували, на погляд автора, інші елементи і моделі випереджаючого економічного розвитку. Водночас фактом є те, що світове економічне лідерство переходить із країн Заходу на Схід. Країни Азії в інституційних умовах дії цивілізаційних факторів повертають собі економічне лідерство, розвиваючись на основі принципів випереджаючого економічного розвитку.

У доповіді **М.Галабурди** (канд. екон. наук, КНЕУ) "Безцільна трансформація, або політична економія постсоціалістичних трансформацій" ішлося про методологічні проблеми постсоціалістичних перетворень, формування цільової функції трансформаційної економічної політики й основні суперечності трансформації системи суспільних відносин на пострадян-

ському просторі. Автором обґрунтовано перманентні зміни цільового вектора постсоціалістичних перетворень як процесу підміни ціннісних складових цільової функції, детермінованих цілями максимізації добробуту груп з особливими інтересами за рахунок бідних і найбідніших верств суспільства, а не спонтанними силами природної поведінки економічної системи. Відзначено інституційну специфіку і часові горизонти політичного попиту як факторів формування змістовної складової структури пропозиції дослідницьких програм у сфері теорії та практики реформ. На підставі викладеного автор робить висновок про необхідність формування ціннісних орієнтирів нормативної концепції економіко-політичного устрою суспільства.

М.Вонгрей, д-р філософії Економічного університету у Братиславі (Словакія) в доповіді "Обрані питання етики в теорії та практиці нової економіки" зазначив, що його як дослідника надихали ідеї нобелівського лауреата Конрада Лоренца, викладені у книзі "Вісім смертних гріхів цивілізованої людини". Ці ідеї пов'язані з серйозними глобальними проблемами, що стосуються навколишнього середовища, людських взаємин, ставлення молоді до традицій, перенаселення, конс'юмеризму, впливу ЗМІ, ядерної зброї тощо. Розглянуто також ідеї таких дослідників соціально-економічного спрямування, як Амартія Сен, Амітаї Етзіоні, Збігнев Бжезінський та інших, котрі підкреслювали важливість етики в економіці. На думку М.Вонгрея, шляхи розв'язання багатьох проблем полягають у переоцінці способу життя кожним індивідом і людського розуму.

У доповіді д-ра філософії Університету в Загребі (Хорватія) **Р.Сімік Банович** "Людина економічна в умовах постсоціалістичного переходу: в пошуках найбільш доречних теоретичних інструментів" здійснено аналіз обмежень неокласичної економіки.

Доповідачка зазначила, що постсоціалістична трансформація порушує питання сумніву щодо прямотинності західних економістів, які застосовують неокласичні інструменти. На її думку, стало очевидним, що у процес досліджень слід включати й інші чинники і підходи: інститути, цінності, результати аналізу інших суспільних наук тощо.

Доповідь ґрунтується на досвіді трансформації Східної Європи. Інституційний аналіз, зазначає авторка, виявився ефективним інструментом для дослідження збереження неформальних обмежень та їх взаємодії з формальними. Деякі аспекти конвергенції нової інституціональної економіки й економічної соціології доцільно використовувати для спостереження за реформами перехідного періоду.

Більше за те, ex post аналіз рекомендує еволюційний інституціональний підхід, яким тривалий час нехтували представники Вашингтонського консенсусу, незважаючи на ідеї пост-Вашингтонського консенсусу.

Із цікавими і змістовними доповідями на пленарному засіданні виступили й інші відомі вчені: **М.Зверяков** (чл.-кор. НАНУ, Одеський національний економічний університет), **Ю.Бажал** (д-р екон. наук, Національна Києво-Могилянська академія), **Л.Гринів** (д-р екон. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка), **В.Липов** (д-р екон. наук, Харківський національний економічний університет) та ін.

Відеодоповідь "Економічна наука і криза капіталізму" репрезентував провідний економіст-теоретик Росії – д-р екон. наук **О.Сухарев** (Інститут економіки РАН, Москва).

Під час конференції працювали **три секції**, де учасники обговорювали актуальні наукові проблеми розвитку економічної теорії загалом.

Секція 1. Методологічна парадигма і предмет досліджень сучасної економічної теорії. Найцікавішими були виступи таких учасників: **В.Радченко** (канд. екон. наук, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова), **О.Гриценко** (д-р екон. наук, Національний університет "Юридична академія України імені Ярослава", Харків), **В.Зімкіна** (КНЕУ).

Секція 2. Сучасна політична економія: теоретико-методологічне поле досліджень. Увагу присутніх привернули виступи таких учасників обговорення, як **Л.Лебедева** (канд. екон. наук, Київський національний торговельно-економічний університет), **Т.Дейнека** (канд. екон. наук, Полтавський університет економіки і торгівлі), **О.Коваленко** (канд. екон. наук, КНЕУ), **Ю.Мірясов** (канд. екон. наук, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна), **М.Кічурчак** (канд. екон. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка), **О.Титенко**, **В.Татомір** (КНЕУ), **О.Миколенко** (Харківський гуманітарний університет "Народна українська академія").

Секція 3. Цивілізаційні чинники економічного розвитку як об'єкт і предмет досліджень сучасної економічної теорії. Щодо цієї теми свою думку висловили: **О.Мельник** (д-р. екон. наук, КНЕУ), **М.Мельник** (канд. екон. наук, Київський інститут банківської справи), **В.Якубенко** (д-р екон. наук, КНЕУ), **С.Радзієвська** (канд. екон. наук, канд. філос. наук, Державний економіко-технологічний університет транспорту), **О.Патлатой** (Одеський національний економічний університет).

Оцінюючи підсумки роботи конференції, можна з упевненістю говорити про зростання потреби економічної науки, суспільства, бізнесу в системному теоретичному погляді на субстанційні та інституційні засади функціонування глобалізованої економіки й у визначенні оптимальних шляхів розвитку економічної, соціальної, політичної та духовної складових сучасної метасистеми – суспільства.

Конференція засвідчила неабиякий інтерес наукової молоді до дослідження складних теоретичних і методологічних проблем розвитку економічної науки. Отже, можемо сподіватися, що в майбутньому підвищиться рівень впливу економічної теорії на ухвалення політичних рішень, і не тільки у сфері економічного життя.

В.Савчук, чл.-кор. НАН України

Ю.Зайцев, д-р екон. наук

О.Москаленко, канд. екон. наук